

BAHOUDDIN NAQSHBAND TA'LIMOTIDA INSON KAMOLOTI

*Ilmiy maslahatchi **Samatov Xurshid Ulmasjonovich***

*Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Samarqand filiali falsafa
fanlar doktori dotsenti.*

Rajabov Shahram Abduxalimovich

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali

Kompyuter injiniringi va Suniy intellekt fakulteti

KI 25-01 guruh talabasi.

rajabovshahram1@gmail.com

[+998 95 919 89 07](tel:+998959198907)

ANNOTATSIYA : *Ushbu maqola Bahauddin Naqshband ta'limotida inson kamoloti tushunchasini ilmiy, tizimli va kompleks yondashuv asosida tahlil etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda insonning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanish jarayoni, uning ichki dunyosi, qalb pokligi, niyatning tozaligi hamda xulq-atvorining uyg'unligi asosiy mezon sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada inson kamolotining nazariy asoslari tasavvufiy qarashlar bilan bir qatorda Al-Jomi' as-Sahih asarida keltirilgan hadislar asosida yoritilgan bo'lib, ularda insonning niyati, axloqi, jamiyatdagi o'rni va o'zini tutish madaniyati muhim ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi.*

Tadqiqot jarayonida inson kamolotining asosiy omillari sifatida niyatning pokligi, halollik, rostgo'ylik, mehr-oqibat, sabr-toqat, ijtimoiy mas'uliyat va o'z ustida doimiy ishlash kabi fazilatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, Bahouddin Naqshband ta'limotidagi "Dil ba yoru, dast ba kor" tamoyili asosida insonning ruhiy poklanish bilan bir qatorda jamiyatda faol ishtirok etishi zarurligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada inson kamolotining shakllanishida oila, ta'lim muassasalari, madaniy muhit va ijtimoiy omillarning o'rni ham alohida yoritilgan.

Bundan tashqari, maqolada insonning o'zini anglash, nafsni tarbiyalash va ruhiy poklanish jarayonlari ham tahlil qilinib, bu jarayonlarning shaxsning hayotiy

qarorlar qabul qilish qobiliyati, ijtimoiy faolligi va jamiyatdagi barqaror o'rniga ta'siri ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson kamoloti — bu ko'p qirrali jarayon bo'lib, u qalb pokligi, to'g'ri niyat, axloqiy fazilatlar va ijtimoiy faoliyatning o'zaro uyg'unligida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, ushbu yondashuv nafaqat shaxsning o'zini rivojlantirishiga, balki jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti va barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

KIRISH : Inson kamoloti masalasi tasavvuf ta'limotida muhim o'rin egallaydi. Bahauddin Naqshband ta'limotida insonning ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuklikka erishishi asosiy maqsad sifatida qaraladi. Ushbu ta'limotda shaxsning ichki dunyosini poklash, nafsni tarbiyalash hamda jamiyatda foydali va ongli shaxs bo'lib shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Naqshbandiya ta'limotida inson kamoloti uzluksiz jarayon sifatida talqin etilib, unda shaxsning o'z ustida ishlashi, o'zini anglashga intilishi va ruhiy poklanish yo'lida harakat qilishi muhim omil sifatida baholanadi.

Mazkur ta'limotga ko'ra, insonning komillikka erishishi faqat tashqi amallar bilan emas, balki uning ichki dunyosi, qalb holati va niyatining pokligi bilan belgilanadi. Shaxsning ruhiy yetukligi uning kundalik hayotdagi xulq-atvori, boshqalar bilan munosabati va jamiyatdagi faol ishtirokida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, Naqshbandiya ta'limoti insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, unda axloqiy poklik, halollik, sabr-toqat va mas'uliyat kabi fazilatlar muhim o'rin tutadi.

Islomiy manbalarda ham inson kamoloti masalasi alohida ta'kidlangan. Jumladan, Al-Jomi' as-Sahih asarida quyidagi hadis keltiriladi:

“Darhaqiqat, barcha amallar niyatga yarasha bo'lg'usidir. Kimki hijratdan niyati dunyo topmoq ersa, dunyoga erishg'usi, kimki hijratdan niyati xotin olmoq ersa, xotinga nikohlang'usidir. Demak ne niyatda hijrat qilganligi e'tiborga oling'usidir.”[1,2]

Mazkur hadis inson kamolotining asosida **niyatning pokligi** yotishini ko'rsatadi. Bu esa Naqshband ta'limotidagi qalb pokligi va ichki tarbiya g'oyalari bilan uyg'unlikda namoyon bo'ladi. Niyat insonning barcha amallariga yo'nalish

beruvchi ichki kuch sifatida qaraladi va aynan shu jihat insonning ma'naviy darajasini belgilaydi. Agar insonning niyati pok bo'lsa, uning qilayotgan amallari ham ijobiy natija beradi, aksincha, noto'g'ri niyat insonni ma'naviy tanazzulga olib kelishi mumkin.

Shu boisdan, tasavvuf ta'limotida, xususan Naqshbandiya yo'lida inson avvalo o'z qalbini poklash, niyatini to'g'rilash va har bir amalni ongli ravishda bajarishga intilishi zarur deb hisoblanadi. Bu jarayon insonning o'zini nazorat qilishi, o'z ustida ishlashi va ichki dunyosini takomillashtirish orqali amalga oshadi. Natijada esa inson nafaqat ruhiy jihatdan yetuklikka erishadi, balki jamiyatda ham foydali va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi.

ASOSIY QISM : Bahovuddin Naqshband ta'limotida inson kamoloti shaxsning ichki dunyosini poklash, nafsni tarbiyalash va axloqiy yetuklikka erishish jarayoni sifatida talqin etiladi. Insonning komillikka erishishi uning niyati, qalbi va amallarining uyg'unligi bilan belgilanadi. Bahauddin Naqshband ta'limotida insonning ruhiy poklanishi faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki amaliy hayotdagi xulq-atvori, kundalik faoliyati va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlari orqali namoyon bo'lishi alohida ta'kidlanadi. Shu sababli, inson kamoloti bir martalik jarayon emas, balki uzluksiz ravishda davom etadigan, o'z ustida ishlash, o'zini nazorat qilish va ma'naviy jihatdan o'sib borishni talab qiladigan murakkab jarayon sifatida qaraladi.

Mazkur ta'limotda nafsni tarbiyalash markaziy o'rin tutadi. Chunki insonning ichki dunyosidagi salbiy illatlar — kibr, hasad, g'azab va nafsga berilish kabi holatlar uning kamolotiga to'sqinlik qiladi. Shu bois Naqshbandiya yo'lida inson o'z nafsini jilovlash, uni tarbiyalash va uni ijobiy fazilatlar bilan boyitishga intilishi zarur deb hisoblanadi. Bu jarayonda inson o'z xatti-harakatlarini tahlil qiladi, o'z kamchiliklarini anglaydi va ularni bartaraf etish yo'lida harakat qiladi. Natijada esa shaxsning ruhiy va axloqiy darajasi bosqichma-bosqich yuksalib boradi.

Islomiy manbalarda insonning axloqiy kamoloti quyidagicha yoritiladi:

“Tymon daraxt yanlig' 60 dan ortiq shohga egadir. Gunoh qilmoqqa Olloh va bandalardan uyalmak o'sha shohlardan bittasidir.” [1,7]

Mazkur fikr inson kamolotida **uyalish, hayo va ichki nazorat** muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Tasavvuf ta‘limotida hayo insonning qalbini pok saqlovchi va uni yomon ishlardan qaytaruvchi ichki mexanizm sifatida qaraladi. Hayo tuyg‘usi insonda mas‘uliyat hissini shakllantiradi va uning o‘z xatti-harakatlariga tanqidiy yondashishiga yordam beradi. Natijada inson o‘zini nazorat qilishni o‘rganadi va bu uning ma‘naviy kamolotiga xizmat qiladi. [1,7]

“Qo‘li bilan va tili bilan o‘zgalarga ozor bermagan kishi musulmondur. Oллоh taola man etgan narsalardan qaytgan kishi Xudo yo‘lida jihod qilgan kishidir.”

Bu hadis insonning jamiyatdagi o‘rni va ijtimoiy mas‘uliyatini ifodalaydi. Komil inson nafaqat o‘zini, balki boshqalarni ham hurmat qiladi, ularning huquqlarini poymol qilmaydi va jamiyatda tinchlik va totuvlikni saqlashga hissa qo‘shadi. Naqshbandiya ta‘limotida ham insonning ijtimoiy faolligi, halol mehnati va boshqalarga foyda keltirishi uning kamolot darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida talqin etiladi.

“O‘zingiz yaxshi ko‘rgan narsani birodaringizga ravo ko‘rmaguningizcha hech biringiz chinakam mo‘min bo‘la olmaysiz.”[1,7]

Bu yerda esa inson kamolotining asosiy mezoni sifatida **insonparvarlik va mehr-oqibat** ko‘rsatib berilgan. Ushbu tamoyil insonning boshqalarga nisbatan adolatli va samimiy bo‘lishini, ularning manfaatlarini ham o‘z manfaatlarini qatori ko‘ra olishini talab qiladi. Bunday yondashuv jamiyatda o‘zaro hurmat, ishonch va hamjihatlik muhitini shakllantiradi, bu esa ijtimoiy barqarorlikning muhim omili hisoblanadi.

Bahovuddin Naqshband ta‘limotidagi “Dil ba yoru, dast ba kor” tamoyili ham aynan shu g‘oyalarni mustahkamlaydi. Ya‘ni inson qalban pok bo‘lish bilan birga, jamiyatda faol bo‘lishi, halol mehnat qilishi va o‘zining foydali faoliyati orqali boshqalarga naf keltirishi zarur. Bu tamoyil insonning ruhiy va ijtimoiy hayoti o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlaydi hamda uni har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

“Daraxtlar orasinda bir daraxt bordir, bargini tashlamaydir, u musulmonga o’xshaydir (ya’ni musulmonlik daraxtning bargi – iymondur). Aytingizchi, bu qaysi daraxtdir?”[1,18]

Bu hadis insonning iymoni doimiy va barqaror bo’lishi zarurligini ifodalaydi. Tasavvufiy qarashlarda ham insonning e’tiqodi mustahkam bo’lishi, u turli sinov va qiyinchiliklarga duch kelganda ham o’z prinsiplaridan chekinmasligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa insonning ruhiy barqarorligini ta’minlab, uni hayotning turli murakkab vaziyatlarida to’g’ri qaror qabul qilishga yordam beradi.

Shuningdek, inson kamoloti jarayonida tavba va o’zini anglash muhim ahamiyatga ega:

“Ilohi, men o’z jonimga ko’p zulm qildim, (bunday) gunohlarni sendan boshqa hech kim kechira olmag’aydir...”[1,166]

Bu esa insonning o’z ustida ishlashi va ruhiy poklanish zarurligini ko’rsatadi. Inson o’z xatolarini anglab, ularni tan olib, tuzatishga intilsa, u ma’naviy jihatdan yuksaladi. Naqshbandiya ta’limotida tavba qilish faqatgina gunohdan qaytish emas, balki o’zini chuqur tahlil qilish, o’z ustida ishlash va doimiy ravishda o’zini takomillashtirish jarayoni sifatida qaraladi. Bu esa insonni yanada mukammalroq, ongli va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi.

XULOSA

Bahovuddin Naqshband ta’limotida inson kamoloti masalasi shaxsning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk bo’lishini o’z ichiga oladi. Bahauddin Naqshband ta’limotiga ko’ra, insonning komillikka erishishi avvalo uning qalb pokligi, niyatining tozaligi va amalga oshirayotgan ishlarining halolligi bilan belgilanadi. Bu jarayon insondan doimiy ravishda o’z ustida ishlashni, o’z xatti-harakatlarini tahlil qilishni va ruhiy jihatdan o’zini takomillashtirib borishni talab qiladi.

Mazkur ta’limotda inson kamoloti faqatgina ichki ruhiy holat bilan cheklanib qolmay, balki uning jamiyatdagi o’rni, ijtimoiy faolligi va boshqalarga bo’lgan munosabati bilan ham chambarchas bog’liq ekanligi ta’kidlanadi. Komil inson — bu nafaqat o’zini tarbiyalagan, balki jamiyatga foyda keltira oladigan, boshqalarga zarar

yetkazmaydigan va ijtimoiy mas'uliyatni his qiladigan shaxsdir. Shu jihatdan, Naqshbandiya ta'limotidagi "Dil ba yoru, dast ba kor" tamoyili insonning ruhiy va amaliy hayoti o'rtasidagi uyg'unlikni ifodalab, uning har tomonlama yetuk bo'lishini ta'minlaydi.

Islomiy manbalarda ham ushbu g'oyalar mustahkam o'rin egallagan bo'lib, Al-Jomi' as-Sahih asarida keltirilgan hadislar orqali insonning niyati, axloqi, jamiyatdagi o'rni va o'z ustida ishlashi asosiy mezon sifatida ko'rsatib berilgan. Bu esa tasavvufiy qarashlar bilan islomiy manbalar o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, inson kamoloti — bu ko'p qirrali va uzluksiz jarayon bo'lib, u ruhiy poklanish, axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatni anglash va doimiy ravishda o'z ustida ishlash kabi omillar uyg'unligida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuv nafaqat shaxsni har tomonlama yetuk inson sifatida shakllantirishga, balki jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti, barqarorligi va insoniy qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Sahihi Buxoriy. Al-Jomi' as-Sahih. 1-jild** / Abu Abdulloh

Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy.

Arabchadan Zokirjon Ismoil tarjimasi. — Toshkent: Qomuslar Bosh tahririyati, 1991. —

2-bet (1-hadis — niyat haqidagi hadis);

7-bet (9-hadis — iymon va hayo haqidagi hadis; 10-hadis — musulmonlik mezoni haqidagi hadis; 13-hadis — birodarlik va mehr-oqibat haqidagi hadis);

18-bet (60-hadis — iymonning barqarorligi haqidagi hadis);

166-bet (6307-hadis — tavba va o'zini anglash haqidagi hadis).

Elektron manba: ZiyozUZ axborot-ta'lim portali.

URL: <https://ziyouz.uz/uz/islom/manbalar/imom-al-buxoriy-al-jome-as-sahih/>